

Stedelijke scholengemeenschap

De Rede

Gymnasium - Atheneum - HAVO - VMBO - LWO

Protocol Dyslexie

SSG de Rede

DYS · LEXIE [DISLEKSIE] is
één van de meest voorkomende
leerproblemen en kan de leerprestaties
en het zelfvertrouwen van leerlingen
beïnvloeden. Hoe kan de leerprestatie
van leerlingen met dyslexie worden
verbeterd?

Inhoudsopgave

1. Wat is dyslexie?
2. Signalering en onderzoek
3. Dyslexieverklaring
4. Dyslexiepas en mogelijke faciliteiten
5. Spelfouten
6. Signaleren en remediëren
7. I-Pad en dyslexie
8. Aangepaste schoolboeken e.a. hulpmiddelen
9. Ontheffingen
10. Aanpassingen voor het centraal eindexamen
11. Websites en apps

- Bijlage 1   link naar artikel 11d van de wet op het voortgezet onderwijs
- Bijlage 2   link naar artikel 19 van het inrichtingsbesluit WVO
- Bijlage 3   link naar artikel 21 van het inrichtingsbesluit WVO
- Bijlage 4   link naar artikel 22 van het inrichtingsbesluit WVO
- Bijlage 5   link naar artikel 26e van het inrichtingsbesluit WVO
- Bijlage 6   link naar artikel 26n van het inrichtingsbesluit WVO
- Bijlage 7   link naar artikel 55 van het eindexamenbesluit
- Bijlage 8   link naar toegestane hulpmiddelen
- Bijlage 9   link naar brochure kandidaten met een beperking

1. Wat is dyslexie?

De Stichting Dyslexie Nederland omschrijft de officiële definitie van dyslexie als volgt:

“Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren en het accuraat en/of vlot toepassen van het lezen en/of spellen op woordniveau.”

Dyslexie betekent letterlijk vertaald; niet kunnen lezen. Zowel lees- als spellingproblemen kunnen voorkomen bij dyslexie, echter ook los van elkaar. Naast de problemen met het Nederlands heeft dyslexie betrekking op alle vakken die beroep doen op het lezen, schrijven en automatiseren. Hierdoor kunnen leerlingen met dyslexie wat betreft schoolprestaties achterblijven in vergelijking tot leeftijdgenoten.

De Rede heeft een protocol dyslexie ontwikkeld met als doel leerlingen met lees- en spellingproblemen te signaleren en waar nodig extra begeleiding te kunnen bieden. Daarnaast is het van belang om de leerlingen die reeds in het bezit zijn van een dyslexieverklaring extra begeleiding te bieden evenals extra faciliteiten. Bij de ontwikkeling van dit protocol is gebruik gemaakt van het voorbeeld-protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs van het Ministerie van Onderwijs.

De bedoeling van dit protocol is het verschaffen van inzicht aan docenten van de Rede, leerlingen en ouders in wat de Rede kan bieden wanneer leerlingen ernstige lees- en/of spellingproblemen ervaren of over een dyslexie indicatie beschikken.

Dyslexie kan een stoornis zijn in het technisch lezen. Het is echter geen stoornis in begrijpend lezen. Dyslexie kan het begrijpend lezen wel belemmeren. Dit is het geval als het technisch lezen onevenredig veel aandacht en energie vraagt, zoals vaak bij een leerling met dyslexie het geval is. De aandacht en energie gaat dan met name naar het decoderen van de woorden in plaats van naar het begrip van de tekst.

Mogelijke gevolgen van dyslexie voor het leren (Uit; Protocol dyslexie voortgezet onderwijs, K. Henneman, e.a.).

Lezen

- Traag en niet accuraat (hardop) lezen, ook bekende woorden worden niet altijd vlot en goed gelezen.
- Het weglaten en/of toevoegen van woorden.

- Omdat het technisch lezen te veel aandacht vraagt, is er soms te weinig aandachtscapaciteit over voor tekstbegrip.
- Omdat lezen zo veel tijd en inspanning kost, leveren vooral lange teksten problemen op.

Spelling

- Veel spelfouten, zowel in complexe als in alledaagse, eenvoudige woorden.
- Bij onbekende spellingen onvoldoende kunnen terugvallen op een adequate strategie (regelstrategie, inprentstrategie, luisterstrategie).
- Bij onbekende spellingen onvoldoende kunnen terugvallen op het analyseren van woorden in (bekende) woorddelen en afzonderlijke letters.
- Weinig inzicht in woordopbouw. Dit kan zich uiten in:
  - Moeite met het herkennen van delen uit woorden die hetzelfde zijn, waardoor het lezen en spellen trager en met meer fouten gaat (bijv. morfeem *-heid* zit zowel in *schoonheid* als in *wijsheid*).
  - Moeite met het leggen van de relatie tussen spelling, grammatica en betekenis waardoor er spelfouten gemaakt worden (bijv. *verkeerd-verkeert; hei-hij; grote-grootte*).

Leren algemeen

- Problemen met het leren en lezen van losse woorden (zonder context).
- Woordvindingsproblemen.
- Doordat het lezen zo veel aandacht vraagt, te weinig aandachtscapaciteit voor het volgen van de tekststructuur, waardoor de rode draad zoek raakt en het maken van een samenvatting moeilijk is.
- Het tekort aan aandachtscapaciteit kan ook leiden tot:
  - Niet begrijpen van complexe vragen.
  - Niet onthouden van meervoudige instructies, terwijl ze de afzonderlijke taken wel kunnen uitvoeren.
  - Moeite met teksten/boeken met onoverzichtelijke structuur/lay-out.
- Doordat het spellen van afzonderlijke woorden zo veel aandacht vraagt, te weinig aandachtscapaciteit bij het schrijven waardoor het aanbrenge van een tekststructuur en een heldere lay-out moeilijk is.
- Door te weinig lezen blijft de woordenschat soms beperkt.
- Afname van tempo en nauwkeurigheid als er 'onder druk' gewerkt moet worden (proefwerken, schoolonderzoeken, examens).
- Door niet-nauwkeurig lezen problemen met het maken van multiple choice toetsen, waar kleine verschillen in antwoorden vaak cruciaal zijn.
- Moeite met het maken van aantekeningen, tijdens het luisteren.

- Moeite met het (snel) opschrijven van informatie die wordt gedikteerd door de leerkracht.
- Moeite hebben (en fouten maken) bij het overnemen van aantekeningen van het digibord.
- Fouten maken of fouten over het hoofd zien bij het zelf corrigeren van oefeningen tijdens klassikale besprekingen.
- Moeite met het onthouden of ophalen van namen/begrippen uit het geheugen (denk aan jaartallen bij geschiedenis en topografie bij aardrijkskunde).

Spreken/luisteren

- Moeite met onthouden van uitspraak van woorden/klanken.
- Moeite met het verstaan van 'snelle' spraak.
- Moeite met luisteroefeningen, omdat de woorden en klanken niet goed worden verwerkt.
- Moeite met luisteroefeningen vanwege gebrek aan tijd, omdat het lezen van de vraag en opschrijven van het antwoord meer tijd kost dan de gegeven tijd.

Moderne vreemde talen

- Moeite met het onthouden van geleerde woorden. Er is onvoldoende resultaat van intensief oefenen. Dit werkt door in alle overige vaardigheden (spreken, luisteren, begrijpend lezen en schrijven) in de moderne vreemde talen.
- Moeite met het aanleren van nieuwe klank-tekenkoppelingen waardoor ze zich de uitspraak moeilijk eigen maken.
- Moeite met het verstaan van 'snelle' spraak van moedertaalsprekers in de moderne vreemde talen.
- Moeite met spellen.
- Moeite met afleiden van woordbetekenissen en spellingen, doordat er weinig inzicht in woordopbouw is.
- Moeite met het herkennen van delen uit woorden die hetzelfde zijn, waardoor het lezen en spellen trager en met meer fouten gaat (bijv. *jour* zit zowel in *aujourd'hui* als in *toujours* en *journal*).
- Moeite met het leggen van de relatie tussen spelling, grammatica en betekenis, waardoor er spelfouten gemaakt worden (bijv. *enemys* i.p.v. *enemies*; *Hande* i.p.v. *Hände*; *tu pense* i.p.v. *tu penses*).
- Gebruik van de Nederlandse spelling bij het schrijven in de moderne vreemde talen.

Taak-werkhouding

- Ongestructureerd, inadequaat en/of vluchtig taakgedrag en werkhouding.
- Moeite met plannen en vasthouden van de volgorde van denkstappen.
- Onvoldoende werkverzorging.
- Onvoldoende metacognitieve vaardigheden voor zelfsturing.
- Inadequate leerstijlen.
- Onvoldoende doorzettingsvermogen.

2. Signalering en onderzoek

Soms wordt dyslexie pas op het voorgezet onderwijs gesignaleerd en/of gediagnosticeerd. Het kan komen dat deze leerlingen dan pas gaan opvallen omdat ze heel veel nieuwe woorden tegelijk moeten leren en vaak onder tijdsdruk moeten presteren, ze vreemde talen krijgen, waarbij de spellingregels vaak onduidelijk zijn of ze moeite hebben met het aanbrengen van structuur in het huiswerk.

In alle brugklassen wordt ieder schooljaar standaard een Signaleringsdictee Dyslexie afgenomen. Wanneer leerlingen hierop uitvallen wordt een vervolgt traject gestart waarbij een stilleestoets en een overschrijftaak wordt afgenomen. Ouders worden hierover per brief ingelicht. De Signaleringstoets geeft een redelijke indicatie of er sprake is van dyslexie maar levert uiteraard geen officiële diagnose op. Wanneer de leerling uitvalt op de Signaleringstoets kan besloten worden de leerling (desgewenst) extra begeleiding te bieden in de vorm van remedial teaching, gericht op lezen en/of spellen, aan de hand van een handelingsplan.

De Rede biedt de mogelijkheid om op school 12 uren remedial teaching te volgen. Deze uren worden verspreid over ongeveer drie maanden. Deze remedial teaching start in de loop van dit schooljaar, wanneer alle signaleringsonderzoeken zijn afgerond. Bij onvoldoende vooruitgang kan ouders geadviseerd worden hun kind te laten onderzoeken door een extern onderzoeksbureau.

De diagnose dyslexie dient gesteld te worden door een gedragsdeskundige in het bezit van een academische graad in de orthopedagogiek, klinische psychologie of kinder- en jeugdpsychologie. Ook moeten hij/zij in het bezit zijn van een erkende bekwaamheidsregistratie in de psychodiagnostiek op het niveau van de BIG-registratie Gezondheidspsycholoog om een dyslexieverklaring te

mogen afgeven. De K&J-registratie van het NIP en de registratie orthopedagog-generalist van de NVO voldoen hieraan.

School beschikt over een lijst met onderzoeksbureaus. Het is aan ouders om hun kind verder te laten onderzoeken en contact op te nemen van een van de onderzoeksbureaus. Gemiddeld kost een onderzoek rond de 500 tot 700 euro.

Om in aanmerking te komen voor extra faciliteiten tijdens proefwerken, schriftelijke overhoringen en het eindexamen is een dyslexieverklaring noodzakelijk.

Wanneer uit diagnostisch onderzoek is gebleken dat de leerling dyslectisch is, krijgt de leerling een dyslexieverklaring. Deze verklaring heeft een onbeperkte geldigheidsduur.

3. Dyslexieverklaring

Wanneer leerlingen die in de brugklas komen een diagnose dyslexie hebben, dan wordt aan ouders gevraagd de dyslexieverklaring voor de zomervakantie op school af te geven ter attentie van de orthopedagoge. Met deze verklaring wordt een dyslexiepas aangemaakt voor de leerling waaraan bepaalde faciliteiten verbonden zijn. In magister wordt vermeld dat de leerling dyslexie heeft en de dyslexieverklaring wordt als bijlage toegevoegd.

Docenten op de Rede krijgen jaarlijks een dyslexielijst. Deze lijst bevat de namen van alle dyslectische leerlingen op de school. Daarnaast is ook in Magister te zien welke leerlingen er over een dyslexieverklaring beschikken. Docenten worden geacht op de hoogte te zijn welke leerlingen dyslectisch zijn.

4. Dyslexiepas en mogelijke faciliteiten

Zodra een dyslexieverklaring op school wordt afgegeven, wordt er voor de leerling een dyslexiepas gemaakt. Deze pas dient goed bewaard te worden.

De pas is geldig gedurende de gehele schoolloopbaan van de leerling.

De leerling moet deze pas op school bij zich hebben om (wanneer nodig) aan te tonen dat hij/zij inderdaad extra faciliteiten nodig heeft i.v.m. dyslexie.

Op de dyslexiepas staan de basisfaciliteiten en extra faciliteiten waar de leerling gebruik van kan maken.

De basisfaciliteiten gelden voor iedere dyslectische leerling. Hij/zij hoeft hiervoor niet zijn/haar pas te overleggen.

De extra faciliteiten zijn faciliteiten waar de leerling om kan vragen. Deze faciliteiten kunnen de leerling helpen het leren te optimaliseren en onvoldoendes te beperken. Hiervoor moet de leerling wel zijn/haar pas overleggen.

Basis faciliteiten

- Lettertype Arial 14 onderbouw, Lettertype Arial 12 bovenbouw, of vergrote teksten
- Extra tijd of vermindering toetsvragen bij proefwerken
- Spellingfouten worden beperkt meegeteld
- Zet een D op toetsen

Eigen Hulpmiddelen

- Laptop (houd rekening met opstarttijd)
- Voorleessoftware
- _____

Dyslexiepas

Naam:

Geboortedatum: /   /

Extra faciliteiten op vraag van de leerling

- Bij onvoldoende resultaten met gebleken voldoende inzet: mogelijkheid tot aanvullend mondeling overhoren
- Controle of aanvulling van aantekeningen en/of huiswerk

Hulpmiddelen school

- Werken in de mediatheek na schooltijd en in tussenuren
- Digitaal inleveren werkstuk, pw en so

5. Spelfouten

Nederlands

- Bij toetsen in (werkwoord)spellingonderdelen rekent de docent een onjuist gespeld woord fout. In de overige onderdelen worden spelfouten niet meegerekend.
- Bij *schrijfopdrachten* wordt bij alle leerlingen (dyslectisch of niet) eenzelfde maximum voor taalfoutenaftrek gehanteerd.
- Binnen het jaarprogramma is spelling slechts een onderdeel van het vak Nederlands, dus een dyslectische leerling kan dit onderdeel compenseren met andere onderdelen.

Engels

- Als een woord fonetisch wordt geschreven, rekent de docent dit goed. Dit met uitzondering van grammaticale fouten.
- Het gebruik van -'s is een grammaticale toepassing en foutief gebruik wordt fout gerekend. (bijv. Macy's ball, I've, I haven't etc.)
- Fouten m.b.t. letterverdraaiingen in vaste lettercombinaties (huose) worden niet fout gerekend.
- Fouten m.b.t. (mede)klinkerverdubbeling worden niet meegerekend.
- Weglaten van hoofdletters bij woorden die met een hoofdletter geschreven moeten worden, wordt fout gerekend (bijv. de maanden zoals January).
- Als een woord door verkeerde spelling een andere betekenis krijgt, gelden de bovenstaande regels niet. De docent houdt rekening met de aanwezige, soms beperkte, woordenschat.

Frans

- Als een woord fonetisch wordt geschreven, rekent de docent dit goed. Dit met uitzondering van grammaticale fouten.
- Fouten m.b.t. accenten worden niet meegerekend (bijv. chèvre). Als het gebruik van accenten in de grammatica is behandeld en het wordt foutief toegepast telt het wel als fout. (bijv. j'ai donné)
- Fouten m.b.t. letterverdraaiingen in vaste lettercombinaties (puor, jue-ne) worden niet fout gerekend.
- Fouten m.b.t. (mede)klinkerverdubbeling worden niet meegerekend. Bijv. comencer i.p.v. commencer of sooleil i.p.v. soleil wordt niet fout gerekend.
- Verkeerd hoofdlettergebruik wordt niet fout gerekend.
- Als een woord door verkeerde spelling een andere betekenis krijgt, gelden de bovenstaande regels niet.

Duits

- Als een woord fonetisch wordt geschreven, rekent de docent dit goed. Dit met uitzondering van grammaticale fouten.
- Fouten m.b.t. Umlaut worden niet meegerekend. Als een Umlaut in de grammatica is behandeld en foutief wordt toegepast telt het wel als fout (bijv. er fährt, dan is fahrt of fehrt etc. fout)
- Fouten m.b.t. letterverdraaiingen in vaste lettercombinaties (Truam) worden niet fout gerekend.

- Fouten m.b.t. (mede)klinkerverdubbeling worden niet meegerekend. Bijv. Monaat of Monnat wordt niet fout gerekend.
- Weglaten van hoofdletters bij woorden die met een hoofdletter geschreven moeten worden, wordt fout gerekend. (bijv. alle zelfstandig naamwoorden)
- Als een woord door verkeerde spelling een andere betekenis krijgt, gelden de bovenstaande regels niet.

Klassieke talen

- Spreek- & luistervaardigheid noch schrijfvaardigheid is een vaardigheid die bij klassieke talen wordt onderwezen of getoetst, spellingsvaardigheid dus evenmin. De leesvaardigheid van de leerling in de klassieke taal staat centraal.
- De leerling hoeft slechts te kunnen *spellen* in de klassieke taal wanneer getoetst wordt of hij een bepaalde verbuiging of vervoeging beheerst of kan toepassen.
- De docent rekent het verwisselen van letters niet fout in vaste klinkercombinaties noch in stam (bijvoorbeeld 'peuro' i.p.v. 'puero') noch in uitgang (bijvoorbeeld 'servea' i.p.v. 'servae'), behalve wanneer het woord door verkeerde spelling een andere betekenis krijgt.
- Hierbij worden letteromdraaiingen in medeklinkerpatronen (bijvoorbeeld 'approquinpare' i.p.v. 'appropinquare') evenmin fout gerekend, behalve wanneer het woord door verkeerde spelling een andere betekenis krijgt.
- Slechts wanneer een uitgang zodanig verkeerd gespeld wordt dat er een andere bestaande uitgang komt te staan, rekent de docent dit fout (bijvoorbeeld 'pueris' i.p.v. 'pueros' of 'clamabatur' i.p.v. 'clamabantur').

6. Signaleren en remediëren

Signaleren

In de brugklas wordt in de maand september het signaaldictee 'Het wonderlijke weer' (ontwikkeld door Protocol dyslexie Voortgezet Onderwijs) afgenomen.

Het dictee differentieert naar schooltype en is bedoeld om hardnekkige lees- en spellingsfouten te signaleren. Het is geen dyslexietoets. Om dyslexie te kunnen vaststellen is een uitgebreid onderzoek nodig.

Voor de signalering van ernstige spellingproblemen zijn voor de laagste C-scores, 0 tot en met 3, van belang; zij geven de 23 % leerlingen aan die veel fouten maken in de spelling. Er is dan reden tot verder onderzoek.

Het signaaldictee wordt afgenomen in combinatie met een stilleestoets, een overschrijftaak en een vragenlijst.

De resultaten van het signaaldictee komen in magister bij alle leerlingen.

Daarnaast wordt er voor de leerlingen die een lage C-score halen een verslag gemaakt. Dit verslag wordt verstuurd naar ouders en komt in het logboek van magister.

Bij de leerlingen die een lage C-score halen, wordt aanvullend de DMT afgenomen en een AVI-tekst.

Daarnaast krijgt de leerling het aanbod om 12 RT-lessen verspreid over 3 maanden te volgen om de hardnekkigheid van de spellingproblemen aan te tonen.

De leerling neemt hieraan alleen deel als toestemming is van ouders.

Er wordt voor die leerling een handelingsplan opgesteld.

Na afloop van de lessen wordt een nameting gedaan door nogmaals het dictee, de DMT en de AVI-tekst af te nemen. Het handelingsplan wordt geëvalueerd of de doelen zijn bereikt.

Ouders krijgen met het verslag, het handelingsplan en de evaluatie het advies om bij een erkend diagnosticus een uitgebreid onderzoek af te laten nemen volgens de richtlijnen van de commissie dyslexie van de gezondheidsraad.

Remediëren

Om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de individuele behoeften van elke leerling worden er op de Rede twee begeleidingsniveaus gehanteerd.

1^e lijnsbegeleiding

Bij signalen dat de behaalde resultaten op de talen onvoldoende zijn, wordt er in de klas extra aandacht besteed aan de hiaten die de leerling laat zien. Er zal extra en verlengde instructie gegeven worden. Daarnaast is het mogelijk dat de leerling extra oefeningen maakt met betrekking tot de vastgestelde hiaten. De docent dient dit in magister te vermelden. Wanneer deze hulp onvoldoende resultaat heeft, wordt een overstap gemaakt naar de tweede lijnsbegeleiding.

2^e lijnsbegeleiding

Leerlingen die ondanks extra en verlengde instructie tijdens de eerste lijnsbegeleiding toch vast blijven lopen op lezen, spellen en/of moderne vreemde talen kunnen in aanmerking komen voor tweede lijnsbegeleiding bij de RT-er/orthopedagoog.

De leerling wordt door de mentor aangemeld bij het IZT en de zorg coördinator wijst de leerling toe.

De RT-er/orthopedagoog houdt een logboek bij van de activiteiten en heeft zo nodig overleg met de vakdocent.

De begeleiding vindt plaats in kleinere groepen, waar leerlingen gecombineerd kunnen worden of individueel.

Afhankelijk van de ernst is deze begeleiding kortdurend en wordt er nagegaan of er voldoende vooruitgang geboekt is om terug naar de eerste lijnsbegeleiding te gaan. Wanneer dat niet het geval is blijft de leerling in de tweede lijnsbegeleiding.

Dyslexielessen

Alle leerlingen met dyslexie hebben op de Rede de mogelijkheid om in de brugklas dyslexielessen te volgen. In deze lessen krijgen de leerlingen met dyslexie tips, strategieën en oefeningen, die zij kunnen toepassen bij het bestuderen van teksten en met name ook bij het leren van moderne vreemde talen (woordjes leren, tips voor de spelling, grammatica etc.).

De lessenreeks bestaat uit 8 lessen en valt onder schooltijd.

7. I-Pad en dyslexie

- De schoolboeken staan geïnstalleerd op de i-Pad.
- De schoolboeken zijn beveiligde pdf-bestanden en kunnen om die reden niet zonder meer worden voorgelezen door een voice-over.
- Als de schoolboeken zijn afgeleid van een papieren versie, is het mogelijk om bij Dedicon Daisycd's/-bestanden te bestellen.
- School bestelt deze Daisycd's/-bestanden kosteloos (regeling gratis schoolboeken) door de dyslexieverklaring op te sturen naar Dedicon.
- De Daisy cd's zijn op een laptop met windows af te spelen met media-player of met gratis Daisysoftware. **AMIS** is een gratis Daisy-speler. Als je deze speler installeert, kies je voor 'Dutch - Complete Installer' van [AMIS op de website van het Daisy Consortium](#). (klik om de link te volgen)
- Voor de i-Pad is er de **Voice of Daisy**, kortweg VOD. Deze heeft Engelstalige schermen. De gratis probeerversie heet VOD Lite en werkt steeds 2 minuten. Door de app af te sluiten en weer te openen kun je het Daisyboek opnieuw 2 minuten afspelen. Op deze manier kun je de applicatie uitproberen.
De betaalde versie van [Voice of Daisy](#) in de AppStore kost €20,99. (klik om de link te volgen)
- Een andere mogelijkheid voor op de i-Pad is de app [LEX](#) van Dedicon. (klik om de link te volgen)

Hier beluister je de boeken via streaming. Dan heb je een internetverbinding nodig. Het voordeel hiervan is dat het geen opslagruimte kost zoals boeken beluisteren via **Voice of Daisy**. Deze app is gratis.

- In sommige methodes van de schoolboeken zit al een voorleesfunctie.
- In verband met handschrift- en/of spellingsproblemen kan het wenselijk zijn dat de leerling zijn toetsen maakt op de i-Pad. Via instellingen kan de docent andere programma's ontoegankelijk maken zodat de leerling alleen bij zijn toets kan.

8. Aangepaste schoolboeken en andere hulpmiddelen

Bestellen van gesproken schoolboeken:

Scholen voor voortgezet onderwijs zijn verplicht om lesmateriaal gratis ter beschikking te stellen aan leerlingen. Dit geldt ook voor aangepaste schoolboeken. Aangepaste schoolboeken zijn bijvoorbeeld gesproken boeken (voor de Daisy speler) en braille boeken. Deze boeken worden speciaal gemaakt voor leerlingen met een leesbeperking, zoals een visuele handicap of dyslexie. Scholen zijn ervoor verantwoordelijk dat deze aangepaste boeken gratis aan deze leerlingen worden verstrekt. www.dedicon.nl

Specifiek voor De Rede is besloten:

1. Ouders lichten de school in als ze gebruik willen maken van het bestellen van aangepaste schoolboeken via Dedicon.
2. School bestelt de aangepaste schoolboeken.
3. Benodigde software dient door de ouders zelf aangeschaft te worden.
4. School installeert de Daisycd's/-bestanden op de i-Pad van de leerling.
5. De leerling gebruikt de gesproken boeken in combinatie met de methodes die op de i-Pad staan.

Mocht u meer informatie willen of wilt u gebruik maken van bovenstaande regeling, neem dan contact op met Mevr. M. Verplanke, orthopedagoog van de Rede (mve@derede.nl).

Als de leerling toetsen voorgelezen wil krijgen kan dat met de volgende apps:

- De Appwriter van de uitgever Lexima kost €99,99. Nadeel zijn de hoge kosten. Maar het voordeel is dat de stemkwaliteit goed is. Op de site van Lexima is een demo te zien.

- Vbookz is €4,99 per taal. De stemkwaliteit is slechter en daarom voor sommigen niet prettig om naar te luisteren.

De toets kan als word-document of als pdf-document geopend worden in de app. Na de toets kan het document weer verwijderd worden.

9. Ontheffingen

De mogelijkheden voor ontheffing zijn geregeld in het Inrichtingsbesluit (art. 19, 21, 22, 26e en 26n), Eindexamenbesluit (art. 11,12,13 en 22) en de Wet op het Voortgezet Onderwijs (art. 11d).

VMBO

In de *eerste twee leerjaren* van het vmbo is Frans óf Duits als tweede moderne vreemde taal verplicht. Scholen mogen zelf kiezen welke van deze twee zij aanbieden, maar mogen ook beide talen aanbieden. Voor het volgen van alleen Frans of alleen Duits is daarom geen ontheffing nodig. Ontheffing voor Frans én Duits is niet mogelijk. Op scholen waar maar één taal wordt gegeven, kan dus geen ontheffing worden gegeven. Een uitzondering kan worden gemaakt voor leerlingen die doorstromen naar de basisberoepsgerichte leerweg (zie Inrichtingsbesluit WVO, artikel 22, eerste lid). (klik om de link te volgen)

Wel kan de school in de eerste twee leerjaren van het vmbo zelf invulling geven aan het onderwijs in die tweede moderne vreemde taal, omdat er, met uitzondering van Engels, geen kerndoelen zijn voor de moderne vreemde talen. Zo kan er bijvoorbeeld meer nadruk worden gelegd op mondelinge communicatie en minder op leesvaardigheid. De school moet hierbij wel rekening houden met de doorstroommogelijkheden van de leerling.

Alleen in een aantal specifieke gevallen (zie Inrichtingsbesluit WVO, artikel 22, tweede lid) is ontheffing voor Frans én Duits mogelijk. Het gaat hierbij niet om dyslectische leerlingen. Ontheffing is mogelijk voor leerlingen die:

- Spaans, Arabisch of Turks volgen;
- buiten Nederland vergelijkbaar onderwijs hebben gevolgd en daarbij geen of te weinig onderwijs in Frans of Duits hebben gekregen. Deze leerlingen hebben in de tussentijd niet al op een andere vmbo-school in Nederland onderwijs gevolgd en stromen niet in het eerste leerjaar in. Wanneer ze in het eerste jaar instromen, kunnen ze het reguliere programma volgen en is er geen sprake van achterstand.

In de *bovenbouw* van het vmbo zijn er weinig mogelijkheden tot ontheffingen geregeld, omdat er in de verschillende sectoren veel keuzevrijheid is. Het pro-

bleem kan meestal worden omzeild door een vak (lees: Frans of Duits) eenvoudigweg niet te kiezen.

De mogelijke ontheffingen voor de bovenbouw van het vmbo zijn vastgelegd in het Inrichtingsbesluit WVO, artikel 26n. (klik om de link te volgen)

Het is de verantwoordelijkheid van de school om per geval de mogelijkheden voor ontheffing te bekijken. Er is geen toestemming vooraf van de inspectie nodig; de school is wel verplicht de ontheffing aan de inspectie te melden. De leerling moet in plaats van de taal een vervangend vak kiezen met een normatieve studielast van ten minste 440 uren. De keuze is afhankelijk van het aanbod van de school.

Wanneer het gaat om aanpassingen aan het onderwijsprogramma of om ontheffingen van (onderdelen van) bepaalde vakken is het van belang om goed de doorstroommogelijkheden van de leerling in het oog te houden. Dit geldt bijvoorbeeld wanneer de school een andere invulling geeft aan het vak Frans of Duits.

De situatie op de Rede is als volgt:

- De leerlingen in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg volgen geen tweede moderne vreemde taal.
- De leerlingen van vmbo-t volgen in het eerste jaar Engels en Frans en in het tweede jaar komt daar Duits bij. Mocht in de loop van de eerste klas en tweede klas blijken dat Frans of Duits te veel vraagt van de dyslectische leerling dan kan er in de tweede klas door ouders een schriftelijk verzoek tot ontheffing voor Duits of Frans voorgelegd worden aan de afdelingsdirecteur. Daarvoor kan het formulier worden gebruikt. Zie bijlage 1. In de aanvraag moeten ook redenen worden aangegeven waarom een ontheffing wenselijk is. Ouders en de leerling zijn zich ervan bewust dat examen doen in dat vak niet mogelijk is.
- Omdat Duits pas in de tweede wordt aangeboden blijft het vak verplicht op de Rede in de derde van het vmbo-t. Dit levert voor ernstige dyslecten een groot obstakel. Om die reden heeft de inspectie de volgende uitspraak gedaan: "Op uw school is het beleid dat de leerlingen verplicht de taal Duits als 2e moderne vreemde taal te volgen. U vraagt of u leerlingen die dyslexie hebben hiervan kan vrijstellen. U mag van verplichting afwijken, omdat dit uw eigen beleid is."
- De orthopedagoog stelt een verantwoording op en neemt hierin de visie van ouders/leerling, de mentor en de vakdocent op. Daarnaast wordt het leerlingvolgsysteem in magister geraadpleegd. Aan de hand van deze verantwoording brengt de afdelingsdirecteur advies uit.

- De vrijgekomen uren worden opgevuld door RT en/of zelfstudie in de mediatheek. Deze uren kunnen besteed worden aan de andere moderne vreemde talen. Indien nodig vraagt de mentor extra werk bij de vakdocent.
- Als ontheffing niet mogelijk is kunnen indien nodig de eisen van Frans of Duits worden aangepast. De orthopedagoog kijkt met de vakdocent per individueel geval of er een aangepast lesprogramma Frans of Duits moet komen. Ouders en de leerling zijn zich ervan bewust dat examen doen in dat vak niet mogelijk is.

Wilt u weten of uw zoon of dochter in aanmerking zou kunnen komen voor een ontheffing. Bekijk dan ook even de beslisboom op pagina 20!

Aanvraagformulier 1 ontheffing Frans of Duits in vmbo-t

De ouders / verzorgers van: .....

Klas: .....

dienen het verzoek in tot ontheffing voor het vak:

(hieronder aankruisen wat van toepassing is)

Frans

Duits

Ouders verklaren op de hoogte te zijn van het *Protocol ontheffing van onderwijs Frans of Duits in vmbo-t*. En zijn op de hoogte dat hun zoon /dochter geen examen kan doen in het vak waar ontheffing voor is verleend.

Hieronder wordt u verzocht aan te geven op basis van welke argumenten uw zoon/dochter voor een ontheffing in aanmerking zou moeten komen.

plaats en datum:

.....

handtekening ouder / verzorger:

.....

HAVO/VWO

In de *eerste drie leerjaren* van havo en vwo zijn zowel Frans als Duits verplicht. Er kan geen ontheffing worden verleend aan dyslectische leerlingen. Wel kan de school in de eerste drie leerjaren zelf invulling geven aan het onderwijs in de tweede moderne vreemde taal, omdat er, met uitzondering van Engels, geen kerndoelen zijn voor moderne vreemde talen. Zo kan er bijvoorbeeld meer nadruk worden gelegd op mondelinge communicatie en minder op leesvaardigheid. De school moet hierbij wel rekening houden met de mogelijke profielkeuze van de leerling in verband met zijn doorstroommogelijkheden.

Alleen in een aantal specifieke gevallen – het gaat niet specifiek om leerlingen met dyslexie – is ontheffing mogelijk:

- Leerlingen die Spaans, Russisch, Italiaans, Arabisch of Turks volgen kunnen ontheffing krijgen voor Frans óf Duits. Het is niet mogelijk beide vakken te vervangen;
- Leerlingen die buiten Nederland vergelijkbaar onderwijs hebben gevolgd en daarbij geen of te weinig onderwijs in Frans of Duits hebben gekregen kunnen ontheffing krijgen voor Frans, Duits of beide talen. Deze leerlingen hebben in de tussentijd niet al op een andere havo- of vwo-school in Nederland onderwijs gevolgd en stromen niet in het eerste leerjaar in. Wanneer ze in het eerste jaar instromen, kunnen ze het reguliere programma volgen en is er geen sprake van achterstand.

In de *bovenbouw* van het havo is per 1 augustus 2007 een tweede moderne vreemde taal in drie van de vier profielen niet verplicht. Havo-leerlingen kunnen de tweede moderne vreemde taal vermijden door een ander profiel te kiezen.

Leerlingen in de bovenbouw van het atheneum moeten naast Engels een tweede moderne vreemde taal volgen. Hiervoor kunnen Frans, Duits, Spaans, Italiaans, Russisch, Arabisch, Turks of Fries worden aangeboden. Leerlingen kunnen hiervan ontheffing krijgen als zij:

- een stoornis hebben die specifiek betrekking heeft op taal of een zintuiglijke stoornis hebben die effect heeft op taal;
- een andere moedertaal hebben dan Nederlands of Fries;
- onderwijs volgen in het profiel Natuur en techniek of Natuur en gezondheid, en, bijvoorbeeld door hun dyslexie, zo slecht presteren op de taal waarvoor ze de ontheffing vragen, dat dit naar verwachting een succesvolle afronding van de opleiding in de weg staat.

Voor leerlingen op het gymnasium is geen ontheffingsmogelijkheid geregeld, omdat daar de klassieke taal in plaats van de tweede moderne vreemde taal komt.

De mogelijke ontheffingen voor de bovenbouw van het havo/vwo zijn vastgelegd in het Inrichtingsbesluit WVO, artikel 26e. (klik om de link te volgen)

Het is de verantwoordelijkheid van de school om per geval de mogelijkheden voor ontheffing te bekijken. Er is geen toestemming vooraf van de inspectie nodig; de school is wel verplicht de ontheffing aan de inspectie te melden. De leerling moet in plaats van de taal een vervangend vak kiezen met een normale studielast van ten minste 440 uren. De keuze is afhankelijk van het aanbod van de school.

Wanneer het gaat om aanpassingen aan het onderwijsprogramma of om ontheffingen van (onderdelen van) bepaalde vakken is het van belang om goed de doorstroommogelijkheden van de leerling in het oog te houden. Dit geldt bijvoorbeeld wanneer de school een andere invulling geeft aan het vak Frans of Duits.

De situatie op de Rede is als volgt:

- De leerlingen van havo volgen in het eerste jaar Engels en Frans en in het tweede jaar komt daar Duits bij. Deze blijven tot en met het derde leerjaar verplicht. Mocht in de loop van de tweede klas en derde klas blijken dat Frans of Duits te veel vraagt van de dyslectische leerling dan kan er in de tweede klas door ouders een schriftelijk verzoek tot een aangepast programma voor Duits of Frans voorgelegd worden aan de afdelingsdirecteur. Daarvoor kan het formulier worden gebruikt. Zie bijlage 1. In de aanvraag moeten ook redenen worden aangegeven waarom een aangepast programma wenselijk is. Ouders en de leerling zijn zich ervan bewust dat examen doen in dat vak niet mogelijk is.
- De orthopedagoog stelt een verantwoording op en neemt hierin de visie van ouders/leerling, de mentor en de vakdocent op. Daarnaast wordt het leerlingvolgsysteem in magister geraadpleegd. Aan de hand van deze verantwoording brengt de afdelingsdirecteur advies uit.
- De vrijgekomen uren worden opgevuld door RT en/of zelfstudie in de mediatheek. Deze uren kunnen besteed worden aan de andere moderne vreemde talen. Indien nodig vraagt de mentor extra werk bij de vakdocent.
- Als ontheffing niet mogelijk is kunnen indien nodig de eisen van Frans of Duits worden aangepast. De orthopedagoog kijkt met de vakdocent per individueel geval of er een aangepast lesprogramma Frans of Duits moet komen. Ouders en de leerling zijn zich ervan bewust dat examen doen in dat vak niet mogelijk is.

Wilt u weten of uw zoon of dochter in aanmerking zou kunnen komen voor een ontheffing. Bekijk dan ook even de beslisboom op pagina 21!

Aanvraagformulier 2 ontheffing Frans of Duits in bovenbouw vwo

De ouders / verzorgers van: .....

Klas: .....

dienen het verzoek in tot ontheffing voor het vak:

(hieronder aankruisen wat van toepassing is)

Frans

Duits

Ouders verklaren op de hoogte te zijn van het *Protocol ontheffing van onderwijs Frans of Duits in bovenbouw vwo*. En zijn op de hoogte dat hun zoon /dochter geen examen kan doen in het vak waar ontheffing voor is verleend.

Hieronder wordt u verzocht aan te geven op basis van welke argumenten uw zoon/dochter voor een ontheffing in aanmerking zou moeten komen.

Plaats en datum:

Handtekening ouder / verzorger:

.....

.....

10. Aanpassingen voor het centraal eindexamen

Sinds 2012 publiceert het College voor Toetsen en Examens (CvTE) jaarlijks een brochure (klik om de link te volgen) over de mogelijkheden voor kandidaten met een beperking bij de centrale examens en de rekentoets in het voortgezet onderwijs (VO). De brochure verschijnt in september en is geldig voor de centrale examinering direct daaropvolgend.

In Artikel 55 van het Eindexamenbesluit VO (klik om de link te volgen) worden, in lijn met de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte, kaders gegeven voor aanpassing van de wijze van examinering voor leerlingen met een beperking. Hiervoor is nodig dat er een deskundigenverklaring is die door een ter zake deskundige (bij een beroepsgroep geregistreerde) psycholoog of orthopedagoog is opgesteld.

In de jaarlijkse Regeling rooster en toegestane hulpmiddelen (klik om de link te volgen) voor de centrale examens van de eindexamens en de staatsexamens vwo, havo en vmbo geeft het CvTE uitwerking aan onder meer artikel 55 voor de centrale examens.

De algemene regel van artikel 55 (aanpassing wijze van examinering) wordt voor de centrale examens geconcretiseerd in een aanbod van aangepaste examens en een beschrijving van toegestane extra hulpmiddelen.

Sinds 2014 is er voor alle vragen van scholen rondom het examen het Examenloket. Vragen omtrent de regelgeving voor leerlingen met een beperking kunnen worden gesteld bij examenloket@duo.nl.

Is een specifieke afweging nodig omtrent de aanpassingen voor een leerling, dan vindt overleg plaats met het CvTE en kan de vraag ook direct worden gesteld via beperking@hetcvte.nl.

De gangbare aanpassingen voor dyslectische kandidaten zijn:

- Extra tijd (maximaal een half uur)
- Verklanking (voorlezen van teksten)
- Het gebruik van de computer als schrijfgerei is bij alle papieren, schriftelijke examens voor alle kandidaten, dus ook dyslectische kandidaten, toegestaan. (Spellingcontrole is sinds 2016 niet meer toegestaan)

Niet toegestaan zijn spellingkaarten of een digitaal woordenboek. Ook een andere beoordeling van examenonderdelen (met name spelling) is niet toegestaan.

Voorwaarde voor aanpassing van de wijze van examinering op grond van artikel 55 van het *Eindexamenbesluit* is een deskundigenverklaring.

Als de school meent dat de mogelijke aanpassingen de belemmeringen van de kandidaat onvoldoende wegnemen (bijvoorbeeld omdat er sprake is van meerdere beperkingen), wendt de school zich tot het CvTE.

(beperking@hetcvte.nl)

Tijdverlenging

Op grond van artikel 55 van het *Eindexamenbesluit* kan bij centrale examens aan dyslectische kandidaten een half uur tijdverlenging worden toegekend. Tijdverlenging kan in het algemeen (waar doeltreffend in relatie tot de beperking) worden toegestaan. Als sprake is van meerdere beperkingen, mogen de tijdverlengingen op grond van verschillende beperkingen *niet* bij elkaar worden opgeteld. Uitzondering: als sprake is van tijdverlenging op grond van anderstaligheid en kort verblijf in Nederland (hoogstens zes jaar) én van dyslexie, kan twee maal een half uur worden toegekend.

Lettergrootte

De papieren centrale examens worden sinds 2013 standaard geleverd in puntgrootte 12. Het basislettertype is Arial. Puntgrootte 12 is een adequate lettergrootte voor kandidaten met een leesbeperking.

Verklanking (audio)

Op grond van de deskundigenverklaring kan de directeur aan een kandidaat met een leesbeperking het recht op audio (voorlezen) toekennen. Bij de centrale examens kan dat op drie manieren worden uitgevoerd:

- Door gebruik te maken van een daisy-cd
- Door middel van spraaksynthese waarbij de digitale tekst omgezet wordt in computerspraak
- Een voorlezer

Een voorlezer is alleen toegestaan als een ander adequaat middel ontbreekt.

Dat geldt bijvoorbeeld bij leesteksten in de cspe's (daarvoor wordt geen audio geleverd), of bij de meeste examens voor daisy in het tweede tijdvak.

Bij digitale examens wordt een speciale dyslexievariant met spraak geleverd.

Algemeen

- De directeur meldt de aanpassingen bij school- en centraal examen tijdig bij de inspectie.
- Bij niet objectief waarneembare beperkingen (bijvoorbeeld dyslexie) is een verklaring nodig van een door zijn beroepsgroep erkende deskundige.

- Aanpassingen bij het centraal examen moeten zijn voorafgegaan door vergelijkbare aanpassingen in onderwijs en schoolexamen.
- Het aanpassen van het centraal examen (of het beoordelingsvoorschrift) door de directeur is niet toegestaan. Er dient gebruik te worden gemaakt van door CvE geleverde aangepaste examens (versies); wanneer het aanbod niet voldoet dient contact te worden opgenomen met CvE.
- Niet toegestaan is vergroting van het examen, omdat de examens al standaard in Arial 12 geleverd worden.
- Niet toegestaan is extra informatiemateriaal dat mogelijk een deel van de exameneisen vervangt.
- Hulpmiddelen als spellingskaarten of digitale woordenboeken zijn niet toegestaan.
- Voor de centrale examens is gebruik van een computer als schrijfgerei toegestaan. School zorgt voor een computer.
- Voor de centrale examens is bij gebruik van de computer als schrijfgerei spellingcontrole niet toegestaan.

Spelling

De exameneisen zijn voor alle leerlingen hetzelfde. Dit geldt ook voor de correctievoorschriften voor spelling. Bij het schoolexamen bepaalt de school zelf in welke mate spelling meeweegt bij de correctie. De school mag daarbij geen uitzondering maken voor dyslectische leerlingen: de correctievoorschriften gelden voor álle leerlingen. Spelling wordt bij de centrale examens streng beoordeeld. Maakt een leerling twee keer dezelfde fout, dan wordt deze twee keer fout gerekend. Toch weegt spelling nooit zwaarder dan ongeveer een tiende van het totaal aantal te behalen punten voor het examen. Een (dyslectische) leerling kan nooit meer dan één punt aftrek krijgen voor spelling en kan deze compenseren door tekstbegrip en andere essentiële taalvaardigheden. Waar in het schoolexamen, zoals bij Nederlands en de moderne vreemde talen, spelling wordt beoordeeld, doet een school er goed aan om hetzelfde uitgangspunt te hanteren: niet meer dan één punt aftrek voor spelling op het totaal. Het is voor dyslectische leerlingen weinig motiverend wanneer ze door hun spelling voortdurend op een zware onvoldoende uitkomen en niet in de beoordeling wordt meegenomen waar ze wel sterk in zijn.

11. Websites en Apps

Informatie over dyslexie

- www.masterplandyslexie.nl
- www.stichtingdyslexienederland.nl
- www.steunpuntdyslexie.nl
- www.balansdigitaal.nl
- www.taalunieversum.org
- www.kpcgroep.nl
- www.expertisecentrumnederlands.nl
- www.lbrt.nl

Grammatica oefeningen

- www.muiswerk.nl
- www.digischool.nl
- www.jufmelis.nl
- www.cambiumned.nl/oefeningengrammatica.htm
- www.taalkist.nl
- www.beterspellen.nl
- www.meestergijs.nl

Apps

MUISWERK

Muiswerk

Grammatica en Spelling

Zinnen ontleden

wrts woordjes leren

Woorden van muiswerk (woordenboek)

Quizlet woordjes leren met flitskaarten

Voice of Daisy: voorlezen van (school-)boeken. (€25,99)

Lex: voorlezen van (school-)boeken. (Gratis)

12. Werk zelf aan je dyslexie

Met dyslexie heb je meer tijd voor je huiswerk nodig dan je klasgenoten. Ook al krijg je dyslexiefaciliteiten, je zult meer tijd dan de gemiddelde leerling aan huiswerk en leerwerk moeten besteden.

- Probeer vooral de grote lijnen van een tekst te begrijpen.
- Vraag als het nodig is om hulp!
- Probeer uit hoe je het beste kunt leren.
- Ga in de klas vooraan zitten.
- Leer thuis niet met muziek.

- Lees, spreek uit, schrijf op.
- Maak een schema op samenvatting met kernwoorden.
- Leer proefwerken en toetsen zo lang mogelijk van tevoren, maak een planning.
- Wissel maak- en leerwerk af! Uren achter elkaar aan het zelfde leren werkt niet!
- Vraag om het huiswerk ruim van tevoren op te geven.
- Vraag je af wat je gelezen hebt en wat de kern is.
- Vraag een overzicht van spellingregels/grammatica of maak zelf een overzicht.
- Als je de instructie niet kan volgen zeg het dan!

Bronvermeldingen:

Protocol dyslexie voortgezet onderwijs

Masterplan dyslexie

Steunpunt dyslexie

Brochure kandidaten met een beperking

- Bijlage 1 link naar [artikel 11d](#) van de wet op het voortgezet onderwijs
- Bijlage 2 link naar [artikel 19](#) van het inrichtingsbesluit WVO
- Bijlage 3 link naar [artikel 21](#) van het inrichtingsbesluit WVO
- Bijlage 4 link naar [artikel 22](#) van het inrichtingsbesluit WVO
- Bijlage 5 link naar [artikel 26e](#) van het inrichtingsbesluit WVO
- Bijlage 6 link naar [artikel 26n](#) van het inrichtingsbesluit WVO
- Bijlage 7 link naar [artikel 55](#) van het eindexamenbesluit
- Bijlage 8 link naar [toegestane hulpmiddelen](#)
- Bijlage 9 link naar [brochure](#) kandidaten met een beperking